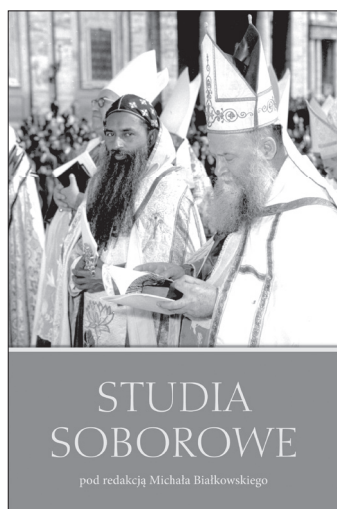

Szymon Gajewski

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Studia Soborowe. Historia i nauczanie Vaticanum II,
red. Michał Białkowski, Oficyna Wydawnicza FINNA,
Toruń 2013, 592 s.

Pół wieku minęło od rozpoczęcia Soboru Watykańskiego II. Dwa pokolenia katolików nie mogą pamiętać już przedsoborowego oblicza Kościoła. Z tego też względu większość z nich ma trudności z uświadomieniem sobie wagi przemian, jakie przyniosło ze sobą to wydarzenie. Język ojczysty w liturgii, zaangażowanie świeckich w życie wspólnoty kościelnej, powszechne powołanie do świętości stanowią naturalne środowisko wzrostu w wierze. Wydawać by się mogło, że wraz z zamknięciem obrad Soboru postulowana odnowa Kościoła z dnia na dzień stała się obowiązującą rzeczywistością, a przyjęte przez ojców soborowych cztery konstytucje, dziewięć dekretów i trzy deklaracje znalazły natychmiastowe zrozumienie zgodne z intencjami

ich twórców. Prawda jest jednak o wiele bardziej złożona. Niewątpliwie Kościół przeszedł zmianę zauważalną i znaczącą, ale czas, w którym współcześnie się on znajduje, można wciąż określać mianem epoki posoborowej. Katolicy podejmuwać muszą nieustannie refleksję nad nauczaniem Soboru Watykańskiego II i troszczyć się o jego wierne urzeczywistnienie.

Obchodzona w 2012 roku 50. rocznica inauguracji obrad Soboru Watykańskiego II ponownie rozbudziła dyskusje nad jego dziedzictwem. Ich pokłosiem jest pozycja wydawnicza *Studia soborowe. Historia i nauczanie Vaticanum II* pod redakcją dr. Michała Białkowskiego, adiunkta w Katedrze Historii Dyplomacji na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Książka składa się z *Przedmowy* ks. abp. Józefa Kowalczyka, Prymasa Polski, artykułu wstępnego, dwóch głównych części, noty o autorach oraz bogatej wkładki zdjęciowej. W artykule wstępnym *Ciągłość i odnowa. O aktualności przesłania*

Soboru Watykańskiego II redaktor opracowania Michał Białkowski podkreślił, że publikacja realizuje wskazania duszpasterskie na Rok Wiary zawarte w nocy Kongregacji Nauki Wiary z 6 stycznia 2012 roku, dotyczące obchodów 50. rocznicy otwarcia Soboru Watykańskiego II. Następnie zwrócił uwagę na nauczanie kolejnych papieży: Pawła VI – dotyczące realizacji odnowy soborowej, Jana Pawła II – potwierdzające nieustanną pamięć o Soborze, Benedykta XVI – ukazujące troskę o prawidłowe odczytanie przesłania Soboru, oraz Franciszka – akcentujące, że Sobór był nade wszystko wyrazem wiary, która towarzyszy doświadczeniom współczesnego człowieka.

Część pierwsza książki – *Historia epoki Vaticanum II* – składa się z dziesięciu artykułów. Pierwszym z nich jest *Kościół katolicki wobec głównych wyzwań społeczno-politycznych pierwszej połowy XX wieku* autorstwa Michała Strzeleckiego. Autor nakreśla w nim główne prądy ideowe zyskujące popularność w pierwszej połowie XX wieku (liberalizm, kapitalizm, socjalizm i komunizm). Zestawia je z nauczaniem Kościoła na tematy społeczne, które raczej nie miało jeszcze charakteru usystematyzowanego i cechowało się reaktywnością i dużą dawką podejrzliwości wobec politycznych i kulturowych zmian. Następnie w artykule *Sobór Watykański II – geneza, okoliczności zwołania i przebieg obrad* Michał Białkowski ukazuje pojawiające się w Kościele nurty, które były przygotowaniem gruntu pod niezbędne zmiany, które miały się dokonać. Ponadto w artykule w sposób zwięzły przedstawiona została zarówno techniczna organizacja pracy Soboru, jak i przebieg poszczególnych jego sesji. Wojciech Polak w obszernym tekście *Polityka władz państwowych w Polsce wobec Kościoła katolickiego przed i w czasie trwania Soboru Watykańskiego II (1956-1965)* przedstawia trudną sytuację Kościoła w rzeczywistości PRL. Autor – jeden z najważniejszych badaczy historii najnowszej – ukazuje działania władz komunistycznych wobec Kościoła, których celem było skompromitowanie go w oczach obywateli, usunięcie z życia publicznego i ostatecznie jak największe osłabienie go. W kontekście odbywającego się Soboru Watykańskiego II charakterystyka ta jest istotna, ponieważ Kościół powszechny nie mógł pominąć otoczenia, w jakim przychodzi funkcjonować dużej części jego wiernych będących obywatelami państw, w których ideologią panującą był socjalizm i komunizm.

W kolejnych trzech artykułach opisana została praca polskich biskupów podczas soborowych sesji. Autorzy przedstawiają stanowiska polskich dostojników w kwestiach poruszanych w czasie Soboru i starają się określić ich dorobek uwzględniony w ostatecznych brzmieniach poszczególnych dokumentów. Ewa K. Czaczkowska prezentuje zaangażowanie Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego w prace Soboru Watykańskiego II, ks. Robert Skrzypczak – udział Karola Wojtyły, natomiast ks. Jarosław Wąsowicz – uczestnictwo arcybiskupa Antoniego Baraniaka.

Część pierwszą uzupełniają jeszcze cztery artykuły. Natalia Jackowska w tekście *Spełnione prorocтво Soboru? Orędzie biskupów z 1965 roku i geneza kościelnych inicjatyw pojednania polsko-niemieckiego* przywołuje list biskupów polskich do biskupów niemieckich jako duchowy owoc Soboru Watykańskiego II oraz opisuje późniejsze działania służące pojednaniu Polaków i Niemców – podejmowane na fundamencie tej inicjatywy. Małgorzata Strzelecka w artykule *Sobór Watykański II na łamach „Tygodnika Powszechnego” i miesięcznika „Znak”* dokonuje charakterystyki środowiska ówczesnej inteligencji katolickiej i przedstawia korespondencję Jerzego Turowicza, który z Rzymu informował czytelników o przebiegu prac soborowych i dzielił się swoimi spostrzeżeniami na ich temat. Siostra Małgorzata Borkowska OSB w tekście o charakterze eseju zatytułowanym *Odnowa soborowa widziana oczyma benedyktynek* ukazuje, jak nauczanie soborowe wpłynęło na działalność sióstr benedyktynek. Przeobrażenia w Kościele dały impuls do dokonania zmian w samym zgromadzeniu, które musiało pogodzić je ze swoją tożsamością i charyzmatem. Pierwszą część zamyka tekst Waldemara Rozyńkowskiego pt. *Rozwój ruchów katolickich na przykładzie diecezji chełmińskiej i toruńskiej. Ważny wymiar Kościoła posoborowego*. Autor opisuje w nim działalność wiernych świeckich w Kościele na przykładzie diecezji chełmińskiej i toruńskiej, których aktywność zdecydowanie wzrosła w wyniku soborowego nauczania. Powoływane stowarzyszenia aktywnie włączyły się w życie Kościoła lokalnego i krzewienie idei Soboru. Do najaktywniejszych zalicza Klub Inteligencji Katolickiej, Ruch Światło-Życie i Drogę Neokatechumenalną. Oprócz inicjatyw ogólnopolskich, wymienia także te, rodzące się w poszczególnych toruńskich parafiach.

Na drugą część publikacji składa się jedenaście tekstów. Niektóre z nich poświęcone są analizie i interpretacji konkretnych dokumentów ogłoszonych przez Sobór Watykański II. Pozostałe mają charakter tematyczny; skupiają się na wybranych kwestiach poruszanych przez ojców soborowych. Do tej pierwszej grupy zaliczyć można artykuł ks. Daniela Brzezińskiego *„Szczyt i źródło” (KL). Sobór Watykański II i odnowa liturgii rzymskiej*. Autor skupia się przede wszystkim na zaprezentowaniu głównych myśli Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* i wynikających z nich konsekwencji. Podobnie tekst ks. Jana Perszona *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen Gentium” – nowa „stara” eklezjologia* zawiera interpretację zapisów zawartych w wymienionym w tytule dokumencie. Podobną drogą idzie ks. Waldemar Chrostowski, który w artykule *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum” jako wiosna studiów biblijnych w Kościele* ukazuje znaczenie tego dokumentu dla nowego rozumienia sposobu objawiania się Boga na kartach Pisma Świętego.

Do drugiej, obszerniejszej grupy tekstów zaliczają się monografie, w których autorzy dokonują syntezy nauczania soborowego w określonych dziedzinach. Spośród nich wyróżnia się jedynie tekst ks. Marka Jagodzińskiego *Sobór Watykański*

II w perspektywie teologiczno-eklezyjalnej. W zasadzie jest on próbą całościowego spojrzenia na Sobór od strony doktrynalnej. W artykule autor przedstawił najważniejsze elementy jego nauczania i krótko scharakteryzował ich fundamentalne założenia. Tekst ks. Mirosława Mroza *Sobór Watykański II w obronie godności rozumu prawdy i mądrości* dotyczy wyłącznie podstaw filozoficznych rozumienia świata i człowieka. Sobór w swoim nauczaniu wskazał na właściwe powołanie człowieka władnego szukać prawdy i dobra, który nie osiągnie doskonałości jedynie przez techniczny postęp. Książę Mirosław Mróz ukazuje również kontynuację soborowego spojrzenia na rzeczywistość w nauczaniu Jana Pawła II i Benedykta XVI. Artykuł ks. Krzysztofa Krzemińskiego *Kościół w świetle misterium Chrystusa i Ducha Świętego – antropologia soborowa z perspektywy 50 lat* można uznać za kontynuację rozważań zawartych w poprzednim tekście. Jest on poświęcony w całości chrześcijańskiej antropologii. Jego głównym założeniem jest przekonanie, potwierdzone i wyraźnie zaznaczone przez ojców soborowych, że pełna prawda o człowieku zawarta jest w Chrystusie i misteriach zbawczych. Następnie ks. José Ramón Villar w artykule *Tożsamość teologiczna wiernego świeckiego w świetle Soboru Watykańskiego II* próbuje uchwycić istotę świeckiego powołania. Sobór Watykański II daje podstawy, by wierni świeccy nie byli postrzegani tylko w opozycji do powołania kapłańskiego i zakonnego. Jak udowadnia autor, ich stan również wiąże się z konkretną charakterystyką życia i zadań, do których są posłani. Książę Wojciech Cichosz w tekście *Wiosna wychowania chrześcijańskiego według Soboru Watykańskiego II* umieszcza owo wychowanie w kontekście przemian kulturowych współczesnego świata. Wskazuje na personalistyczny wymiar chrześcijańskiego wychowania. W jego centrum zawsze powinien znajdować się cały człowiek z jego wymiarem zarówno duchowym, jak i cielesnym. Artykuł ks. Wiesława Łużyńskiego *Soborowa koncepcja relacji między państwem a Kościołem. Otwarcie epoki pokonstantyńskiej* poświęcony został omówieniu modelu współistnienia władzy świeckiej i kościelnej. Sobór Watykański II określił dwa podstawowe filary, na jakich powinno się ono opierać: wolność religijna oraz wzajemne poszanowanie autonomii państwa i Kościoła. W kolejnym tekście *Odnowa czy reforma? O soborowej drodze myślenia o Kościele* redaktor Dominika Kozłowska stawia pytania o właściwe znaczenie zmian dokonujących się w Kościele. Które jego wymiary są nienaruszalne, a które wciąż powinny podlegać odnowie. Publikację zamyka monografia o. Grzegorza Doborczyńskiego SJ *Kościół web 2.0 W matni czy w sieci?* Autor szeroko nakreśla stanowisko Kościoła wobec mediów. Nie tylko przedstawia nauczanie Soboru Watykańskiego II w tej kwestii, ale przytacza także nauczanie papieży zarówno sprzed tego okresu, jak i po nim. Jego szczególne zainteresowanie dotyczy obecności Kościoła w przestrzeni Internetu. Poddaje analizie nadzieje i zagrożenia wiążące się z tą obecnością.

Różnorodność zawartych w publikacji wątków stanowi niewątpliwie o jej wartości. Szczególnym walorem *Studiów Soborowych. Historia i nauczanie Vaticanum II* jest przedstawienie tła historycznego Soboru Watykańskiego II. Zostaje on umieszczony w konkretnym czasie pośród innych wydarzeń swojej epoki. Służy temu nie tylko cała pierwsza część publikacji. Również większość artykułów, także tych poświęconych samemu nauczaniu soborowemu, zawiera rozdział przybliżający dotychczasowe stanowisko Kościoła odnośnie do poruszanego tematu. Dzięki temu Sobór przestaje być wydarzeniem ahistorycznym, pojawiającym się nagle, bez określonych przyczyn. Często owo ahistoryczne postrzeganie Soboru Watykańskiego II staje się powodem jego krytyki, i to zarówno z pozycji konserwatywnej, jak i modernistycznej. Konserwatyści zdają się nie dostrzegać faktu zanurzenia Kościoła w rzeczywistości ziemskiej, której nie może on ignorować ani pomijać; nie zauważają też, że Sobór był odpowiedzią również na procesy, które zachodziły w jego łonie. Natomiast moderniści ignorują historię poprzez wyłączenie nauczania soborowego z całej bogatej tradycji Kościoła. W ich opinii radykalnie zerwał on z przeszłością i przy interpretacji dokumentów przez niego wydanych nie trzeba odwoływać się do skarbcza poprzednich pokoleń. Czytelnik *Studiów Soborowych* dzięki bogatemu kontekstowi historycznemu dostrzeże związek konkretnych okoliczności tamtych czasów i wydarzeń w samym Kościele poprzedzających Sobór z jego nauczaniem.

Na szczególną uwagę, ze względu na ich nowatorski charakter, zasługują również wybrane artykuły. Z pierwszej części publikacji są to przede wszystkim trzy teksty, w których przedstawiono pracę polskich biskupów na poszczególnych sesjach soborowych. Autorzy tych tekstów przyznają, że nie pojawiły się na ten temat żadne poważniejsze opracowania. Tym większą wartość zyskują artykuły umieszczone w *Studiach Soborowych*. Umożliwiają one zapoznanie się z dorobkiem trzech najaktywniejszych polskich biskupów: Karola Wojtyły, Stefana kardynała Wyszyńskiego i Antoniego Baraniaka, obecnych na wszystkich sesjach Soboru Watykańskiego II. Ujawniają równocześnie wkład polskiego Kościoła w prace Soboru Watykańskiego II. Okazuje się on zauważalny, a w niektórych miejscach znaczący. Przykładem może być zaangażowanie Karola Wojtyły. Jak wskazuje ks. Robert Skrzypczak, autor artykułu poświęconego pracom ówczesnego biskupa i arcybiskupa archidiecezji krakowskiej na Soborze, szczególnie prezentowana przez Karola Wojtyłę personalistyczna filozofia znalazła uznanie wśród ojców Soboru. Bez jego pełnej zaangażowania pracy w trakcie soborowych sesji trudno też byłoby spodziewać się Papieża Polaka na Stolicy Piotrowej.

Omawiane teksty są istotne z jeszcze jednego powodu. Przedstawiona jest w nich szczególna sytuacja Kościołów zza żelaznej kurtyny na Soborze Watykańskim II. Polscy biskupi w zasadzie byli ich głosem, gdyż stanowili najliczniejszą grupę hierarchów z krajów bloku wschodniego. Podczas soborowych obrad starali

się zwrócić uwagę na odmienną sytuację Kościoła w tamtej części świata. Często spotykało ich niezrozumienie i brak poparcia dla inicjatyw mających wspomóc katolików żyjących w rzeczywistości totalitarnych reżimów.

Spośród tekstów z drugiej części publikacji na szczególną uwagę zasługuje artykuł ks. José Ramón Villara *Tożsamość teologiczna wiernego świeckiego w świetle Soboru Watykańskiego II*. Poruszany przez autora temat nie jest tylko przedstawieniem nauczania soborowego na temat świeckich i jego interpretacją. Raczej stanowi ono dla niego punkt wyjścia do przedstawienia własnej, autorskiej wizji tożsamości powołania świeckiego. Ksiądz José Ramón Villar jest w tym bardzo przekonujący, a jego charakterystyka świeckiego może stanowić impuls dla dalszych teologicznych poszukiwań istoty osoby świeckiej w Kościele. Również dla samych świeckich artykuł ten może być inspiracją do zrozumienia swojego powołania, i to w sensie jak najbardziej pozytywnym, a nie przez zwykłą negację powołania do stanu kapłańskiego bądź zakonnego.

Zaletą *Studiów Soborowych. Historia i nauczanie Vaticanum II* jest również dobór autorów poszczególnych artykułów. Nie chodzi w tym przypadku o ich znamienity dorobek naukowy oraz niekwestionowany autorytet, jakim się cieszą w obszarze prowadzonych przez siebie badań. Szczególną uwagę zwraca ich przynależność do różnych stanów Kościoła. Pośród autorów znajdują się kapłani, osoby zakonne oraz świeccy uczeni. Sama książka, w swojej strukturze, jest owocem zmian, jakie przyniósł ze sobą Sobór Watykański II. Zaangażowanie na rzecz Kościoła możliwe jest niezależnie od powołania. Historycy i politolodzy także swoją pracą mogą służyć Kościołowi, ukazując często skomplikowaną historię, która nie pozwala wydawać pochopnych sądów na temat jego współczesnej kondycji. Sobór Watykański II nie jest więc kwestią, którą mogą zajmować się jedynie teologowie. *Studia Soborowe* są tego bardzo dobrym przykładem.

Jedyny zarzut, jaki można postawić publikacji, to brak oceny półwiecza, które minęło od Soboru Watykańskiego II. Zarysowuje się wyraźny kontrast pomiędzy gruntownym osadzeniem tego wydarzenia w kontekście historycznym a brakiem odniesienia nauczania soborowego do praktyki Kościoła. Wydawać by się mogło, że publikacja powstała tuż po zakończeniu prac soborowych. Co prawda niektóre artykuły wychodzą poza ramy czasowe Soboru, sięgając również do nauczania Jana Pawła II i Benedykta XVI, jednak dzięki temu ukazana jest raczej ciągłość teorii niż praktyki. Na tym tle wyróżniają się artykuły Natalii Jackowskiej, która stara się przeanalizować aż do czasów współczesnych dziedzictwo soborowego listu biskupów polskich do biskupów niemieckich, oraz o. Grzegorza Dobroczyńskiego SJ, który w kontekście nauczania soborowego odnośnie do mediów, analizuje współcześnie najpopularniejsze medium, jakim jest Internet. Brakuje jednak spojrzenia historyka, który prześledziłby zmiany w Kościele po Soborze Watykańskim II, bądź teologia, który oceniłby realizację soborowego nauczania.

Publikacja *Studia soborowe. Historia i nauczanie Vaticanum II* jest niewątpliwie pozycją cenną, wartościową i wyjątkową. Z zamieszczonych w książce artykułów dotyczących różnych wątków i tematów nauczania soborowego wyłania się spójny obraz współczesnego Kościoła. Czytelnik może dowiedzieć się, jak Kościół sam siebie rozumie i jakie zadania przed sobą stawia. Na pewno *Studia soborowe* wyróżniają się na tle innych publikacji poświęconych Soborowi Watykańskiemu II dzięki bogatej części historycznej. Sobór Watykański II jawi się jako dzieło ówczesnych ludzi zatroskanych o Chrystusową Owczarnię, którzy w konkretnym czasie postanowili wziąć odpowiedzialność za jej dobro. Niedosyt wynikający z braku podsumowania pięćdziesięciu lat, które minęły od tego doniosłego dla Kościoła Powszechnego wydarzenia, nie wydaje się tak istotny, jeśli się go skonfrontuje z niekwestionowanymi zasługami, jakie niesie ze sobą ta publikacja. Przyznać należy, że dr Michał Białkowski, pod którego redakcją książka ta się ukazała, podkreślił w artykule wstępnym, iż nie jest możliwe, by w jednej pozycji odpowiedzieć na wszystkie pytania związane z Soborem Watykańskim II. Należy mieć nadzieję, że wątki nieobecne w *Studiach Soborowych. Historia i nauczanie Vaticanum II* staną się przedmiotem kolejnych publikacji poświęconych temu wydarzeniu.